

До разової спеціалізованої вченої ради ДФ 01-24 ЮФ
Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля
за адресою: вул. Іоанна Павла II, 17,
м. Київ, 01042, Україна

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора юридичних наук, професора Тищенко Олени Володимирівни
на дисертацію Петросян Крістіни Єрвандівни на тему:
«Забезпечення принципу верховенства права в процесі реалізації
конституційного права на соціальний захист»,
поданої на здобуття ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право
за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми дослідження, здійсненого К.Є. Петросян, зумовлена реалізацією курсу на євроінтеграцію, що проголосила Україна, який ставить перед нашою державою низку важливих завдань щодо налагодження функціонування соціального забезпечення європейського рівня, спрямованого, у тому числі на забезпечення принципу верховенства права. Відповідно особливої актуальності набуває питання забезпечення принципу верховенства права в процесі реалізації конституційного права на соціальний захист. Саме людиноцентристська гуманістична доктрина, на якій базується діяльність країн Європи, спонукає до втілення в життя українців високих соціальних базових стандартів, які відповідають потребам сучасної людини в усіх сферах життєдіяльності, зокрема, в процесі реалізації конституційного права на соціальний захист.

З огляду на процеси, які відбуваються в країні та мають певний вплив на суспільні відносини, зокрема, такі як, пандемія COVID-19, економічна криза, міграція населення, виклики глобалізації, повномасштабне вторгнення РФ та запровадження воєнного стану, стає очевидним, що саме принцип верховенства права буде слугувати фундаментом повоєнного відновлення України, зокрема і соціальної політики. Як слушно зазначає дисертантка, доцільним є використання індексу верховенства права на рівні права

соціального забезпечення. Саме цей індекс в соціальній сфері слугуватиме суспільним індикатором висвітленням стану верховенства права в соціальній сфері на етапі повоєнного відновлення через застосування оцінок широкого кола фахівців-правників, правозахисників, науковців, експертів тощо.

Зазначене вище свідчить про очевидну актуальність цього дисертаційного дослідження та необхідність комплексного вивчення теоретичних і практичних аспектів забезпечення принципу верховенства права в процесі реалізації конституційного права на соціальний захист.

Обґрунтованість наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, та її достовірність не викликає сумнівів, оскільки вони ґрунтуються на усталених та апробованих положеннях в науці права соціального забезпечення.

Отримані авторкою наукові результати та висновки дисертації характеризуються високим рівнем обґрунтованості і достовірності, що забезпечено використанням широкого спектру сучасних філософських, загальнонаукових і спеціально-юридичних підходів і методів наукових досліджень.

У роботі дисертанткою використані загальнонаукові та спеціальні юридичні методи. Абстрактно-логічний метод застосовувався на всіх стадіях вирішення поставлених наукових завдань, як при систематизації наявного теоретичного матеріалу, зокрема характеристики функцій, принципів, системи законодавства, так і при виявленні певних порушень при реалізації права людини на соціальний захист у процесі їх судового відновлення (підрозділи 1.2., 1.3., 2.2., 2.3., 3.2.). Цей метод у поєднанні з контент-аналізом був застосований при вивченні джерел права соціального забезпечення та аналізі правових термінів «право на соціальний захист», «соціальний захист», «соціальне забезпечення», «соціальна безпека» тощо (підрозділи 1.1., 1.3., 3.2.). Структурно-логічний метод допоміг визначити можливості усунення проблем в аспекті судового захисту прав людини на соціальний захист та удосконалення законодавства в соціальній сфері (підрозділи 1.2., 1.3., 2.3., 3.2.,

3.3.). Завдяки організаційній формі спостереження та даним європейського досвіду в соціальній сфері емпіричний метод дозволив здійснити комплексну оцінку розвитку й удосконалення системи права соціального забезпечення, основних закономірностей розвитку законодавства України в соціальній сфері через призму євроінтеграційних процесів (підрозділи 1.2., 1.3., 2.1., 3.1., 3.2., 3.3.). Застосування порівняльно-правового методу дозволило здійснити зіставлення та встановлення якості стану українського законодавства в порівнянні з міжнародними нормами та стандартами дотримання гарантій верховенства права в галузі права соціального забезпечення (підрозділи 3.1., 3.2., 3.3.); статистичний метод став у нагоді при аналізі практики розгляду справ щодо захисту порушених соціальних прав громадян в адміністративному судочинстві на основі певних показників (надходження, розгляд, виконання рішень) (підрозділи 2.1., 2.2., 2.3., 3.2.).

Структура та кількість опрацьованих українських і зарубіжних наукових праць та монографічних робіт, законодавства та судової практики з окресленої проблематики свідчить про глибину проведеного дослідження, дисертантка посилається на класичні та сучасні праці відомих фахівців та пропонує власне бачення відповідних правових явищ. Про високий рівень обґрунтованості та достовірності наукових положень, висновків та рекомендацій дисертації свідчить їх апробація на Міжнародних і Всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях.

Зміст дисертаційної роботи відповідає поставленій меті та розкриває завдання дослідження. Наукові положення, висновки і рекомендації, представлені в роботі, достатньо обґрунтовані і підкріплені результатами аналізу значної кількості наукових джерел, статистичної інформації, рішень Верховного Суду та Конституційного Суду України.

Логічною та послідовною є структура дослідження. У розділі 1 «Загальна характеристика права соціального забезпечення: проблеми термінології, закономірності функціонування та розвитку» з'ясовано зміст категорій «соціальне забезпечення», «соціальний захист», «соціальна

безпека», «право на соціальний захист» та аргументовано, що поняття «соціальний захист» є найважливішим у національному законодавстві та більш широким, що містить у собі «соціальне забезпечення», але не обмежується ним. Авторкою запропоновано власне визначення поняття «соціальний захист» в аспекті забезпечення принципу верховенства права соціального забезпечення як «комплекс (система) економічних, соціальних та організаційних заходів, які здійснюються державою на засадах рівності та справедливості з метою гарантування кожній особі права на мінімально-необхідний рівень життя у вигляді підтримки за наявності соціальних ризиків і непередбачуваних обставин економічного, фізіологічного та демографічного характеру». Зазначено, що конституційне право на соціальний захист в аспекті принципу верховенства права має природно-правовий характер (належить особі з моменту народження та має визнаватись і гарантуватись державою).

Дисертанткою окреслено такі етапи розбудови та розвитку національного законодавства у сфері соціального захисту, соціального забезпечення та надання соціальних послуг у незалежній Україні: 1 етап (1991-1996 р.р.) – розбудова незалежної національної системи соціального захисту та соціального забезпечення; розробка актів, які встановлювали державні соціальні гарантії для пільгових і соціально незахищених верст населення; 2 етап (1996-2003 р.р.) – розвиток і модернізація системи соціального захисту та соціального забезпечення; перехід до багаторівневої моделі пенсійного страхування; 3 етап (2004-2013 р.р.) – реформування й удосконалення системи соціального захисту та соціального забезпечення; посилення євроінтеграційних процесів; 4 етап (2014 р.-по теперішній час) – реалізація Угоди про асоціацію з ЄС та впровадження європейських соціальних стандартів; створення платформи для розгортання реєстрів цифрової трансформації соціальної сфери; протидія пандемії та запровадження воєнного стану; оперативне та екстрене реагування на загрози; залучення представників недержавного сектору до надання соціальних послуг; планування перехідного періоду та повоєнне відновлення після припинення дії

воєнного стану; 5 етап (перспективний) – повоєнне відновлення та вступ України до ЄС; впровадження нової моделі соціальної політики та інтегрованої стратегії соціального захисту з урахуванням специфічного статусу окремих категорій населення.

Не викликає заперечень обґрунтована позиція авторки, що системність у праві соціального забезпечення є об'єктивною вимогою до правового механізму, що має відображатися в системі законодавства та відповідно бути втіленим з прийняттям кодифікованого нормативно-правового акта – Соціального кодексу України. Так, серед висновків, сформульованих у першому розділі дисертаційного дослідження, заслуговує на увагу позиція щодо необхідності закріплення у Загальній частині Соціального кодексу України Розділу «Принципи права соціального забезпечення», який має містити два підрозділи, а саме: «Загальні (універсальні) принципи» та «Галузеві принципи». Принцип верховенства права як формуючий фактор національної правової системи логічно запропоновано закріпити в підрозділі «Загальні (універсальні) принципи». Принцип соціальної відповідальності як показник сталого й стійкого розвитку суспільства, зокрема в соціальній сфері, варто зазначити в підрозділі «Галузеві принципи». Саме вказаний розділ буде відображати втілення та розвиток принципів, закріплених в частині I Європейської соціальної хартії (переглянутої) та Європейської конвенції з прав людини, преамбула яких визначає верховенство права як об'єднуючу цінність для урядів держав, що підписали Конвенцію, та відповідають їй.

Слушним вбачається також висновок авторки щодо необхідності закріплення у новому Соціальному кодексі України норм, які визначали б поняття «соціальний ризик» та їх види навіть в умовах різних адміністративно-правових режимів, зокрема воєнного стану.

У Розділі 2 «Гарантії дотримання принципу верховенства права в реалізації конституційного права на соціальний захист в сучасних умовах» дисертанткою сформульовано низку практичних пропозицій щодо

відновлення порушеного права людини на соціальний захист судовим рішенням через призму аналізу національної судової практики.

Дисертанткою проаналізовано обов'язкові елементи поняття «верховенство права», як то: 1) законність, зокрема прозорий, підзвітний і демократичний порядок уведення законів в дію; 2) правова певність (визначеність); 3) заборона свавілля; 4) доступ до правосуддя перед незалежними та неупередженими судами, зокрема судовий контроль (перегляд) адміністративних актів (постанов, розпоряджень тощо); 5) повага й дотримання прав людини; 6) недискримінація та рівність перед законом. Досліджуючи елемент законності через критерії «якості й передбачуваності закону» та «правової визначеності», дисертантка акцентує увагу на такому недоліку, як відсутність єдиного підходу в забезпеченні застосування законодавства, що регулює соціальний захист населення, у державних органах, зокрема у сфері реалізації державної політики з питань пенсійного та соціального забезпечення. Водночас оцінка на відповідність вимогам закону рішень, дій чи бездіяльності відповідних органів залишається неперіоритетною з огляду на масовість соціальних спорів, що перебувають на розгляді в судах. Підкреслюється, що дотримання вище наведених складових принципу верховенства права в процесі правозастосування вимагається й від судових органів, які також повинні керуватися ними під час здійснення правосуддя. І в цьому напрямку інститут зразкової справи в адміністративному судочинстві є ефективним механізмом, який спрямований на єдність правозастосовної практики, забезпечує ефективність, передбачуваність та однаковість судової практики в соціальній сфері, однак не зумовлює єдиного підходу у державних органах у сфері реалізації державної політики з питань пенсійного та соціального забезпечення при прийнятті рішення.

Цікавими є підходи дисертантки щодо впровадження індексу верховенства права в праві соціального забезпечення як фундаменту повоєнного відновлення України та гарантії дотримання принципу верховенства права при реалізації конституційного права на соціальний

захист. Заслуговує на увагу бачення авторки щодо доцільності застосування таких показників індексу верховенства права в соціальній сфері, як: дотримання соціальних прав людини; спосіб інформування населення з соціальних питань; підтримання соціальної безпеки в державі; кількість звернень до національних судів щодо вирішення соціальних спорів; рішення цих судів щодо відновлення соціальних прав; кількість скарг до ЄСПЛ щодо порушення соціальних прав громадян; рішення ЄСПЛ на користь громадян; відкритість та рівень доступу до цифрових сервісів (ПФУ, УПСЗН, банків, судів тощо); рівень задоволення населення розміром встановленої державою мінімальної заробітної плати та прожиткового мінімуму, а також соціальних виплат певним категоріям громадян (оцінка рівня життя); динаміка зміни статусу: безробітний – працевлаштований, ВПО – мешканець громади; військовослужбовець – адаптований до цивільного життя.

У Розділі 3 «Міжнародні соціальні стандарти дотримання гарантій верховенства права в галузі права соціального забезпечення» авторкою робляться акценти на тому, що ратифікація ЄСХ (переглянутої) є одним із найважливіших кроків нашої держави на шляху до адаптації соціального законодавства України до «*acquis communautaire*», однак має певні особливості через застосування принципу «вибіркового захисту», внаслідок чого констатовано приєднання України лише до 27 статей ЄСХ (у тому числі до 6 із 9 обов'язкових) та 74 пунктів станом на момент ратифікації цього міжнародного договору у 2006 році. Позитивним кроком у цьому напрямку дисертанткою відзначено продовження виконання Україною Плану заходів щодо ЄСХ (переглянутої) (розпорядження КМУ від 14/05/2015 № 450-р) та опрацювання можливостей поступового приєднання України до 24 пунктів Хартії, що залишаються не приєднаними при ратифікації. Це дозволило Україні ратифікувати обов'язкову ст. 12 ЄСХ «Право на соціальне забезпечення» (ЗУ від 17.05.2017 «Про внесення зміни до пункту 2 Закону України «Про ратифікацію Європейської соціальної хартії (переглянутої)») в

частині зобов'язання вважати обов'язковими лише пункти 3 та 4 статті 12 ЄСХ (переглянутої).

Заслуговує на увагу встановлення авторкою важливої ролі національних судів, що здійснюють захист порушеного або оспорюваного права, у питанні реалізації положень ЄСХ та її інтерпретації в практиці адміністративного судочинства з метою належного тлумачення національного законодавства і зміцнення свого способу аргументації. Доведено кількісне збільшення в практиці Касаційного адміністративного суду, застосування положень ЄСХ до різних категорій справ (пенсійного забезпечення, призначення та виплати соціальної допомоги, грошової допомоги, у трудових справах), водночас зауважено на вищий за середній рівень обізнаності нижчих судових інстанцій з положеннями ЄСХ.

Достатньо аргументованою вбачається позиція дисертантки щодо необхідності реалізації заходів, передбачених Планом дій Ради Європи для України на 2023-2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова», що ґрунтуються на стандартах Ради Європи та сприяють реалізації мети посилення верховенства права та захисту основоположних прав громадян, зокрема втіленню та адаптації міжнародних соціальних стандартів до вітчизняної системи права соціального забезпечення шляхом:

створення експертних груп, що складаються з фахівців у міжнародному праві та Європейських інституцій з метою надання правової підтримки органам державної влади у сфері розробки нової моделі соціальної політики;

посилення кваліфікацій і здатностей органів влади, відповідальних за розробку та реалізацію соціальної політики, при підготовці якісних і своєчасних соціальних послуг для осіб і сімей, які потребують такої допомоги, зокрема для населення, що постраждало від війни;

сприяння альтернативним формам соціальної підтримки людей похилого віку та людей з обмеженими можливостями відповідно до стандартів ЄСХ;

розробки політики та стратегії подолання бідності в Україні та підвищення здатності національних та місцевих органів влади до впровадження наявних політик;

заохочення посилення соціального захисту прав людини серед вразливих груп шляхом надання якісних соціальних послуг відповідно до європейських стандартів;

оновлення політики соціальної інтеграції та участі в суспільному житті осіб з обмеженими можливостями;

посилення діяльності Мінсоцполітики України щодо розробки національних звітів у частині імплементації Європейської соціальної хартії (переглянутої);

проведення підготовчих дії для можливості ратифікації Додаткового протоколу до ЄСХ, який передбачає систему колективного оскарження.

У загальних висновках та за результатами дослідження сформульовано низку положень теоретико-методологічного характеру, а також пропозицій і рекомендацій, що мають вагоме значення для вдосконалення положень науки права соціального забезпечення, а також правозастосування.

Структура дисертації цілком відповідає поставленим завданням та складається з вступу, трьох розділів, які містять дев'ять підрозділів, висновків списку використаних джерел (314 найменувань), додатків. Загальний обсяг дисертації становить 251 сторінку, у тому числі, обсяг основного тексту - 187 сторінок.

Новизна наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що представлена робота – перше в Україні комплексне наукове дослідження проблематики забезпечення принципу верховенства права в процесі реалізації конституційного права на соціальний захист. До найбільш значущих її положень можна віднести:

- узагальнення розуміння поняття та надання авторської дефініції «верховенства права» в аспекті конституційного права людини на соціальний

захист як гарантоване державою на засадах свободи, рівності та справедливості невідчужуване право особи на мінімально-необхідний рівень життя, у випадках настання соціальних ризиків і непередбачуваних обставин економічного, фізіологічного та демографічного характеру;

- аргументування доцільності впровадження індексу верховенства права в праві соціального забезпечення як основи повоєнного відновлення України, що гарантуватиме дотримання принципу верховенства права при реалізації конституційного права на соціальний захист;

- запропонування доктринального тлумачення та виокремлення дефініції поняття «міжнародний соціальний стандарт» – як нормативний акт, прийнятий компетентним міжнародним органом, ґрунтується на спільній згоді, що встановлює для широкого та повторного використання правила, принципи, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, навіть обов'язкових, соціальних параметрів підтримки рівних можливостей людини на гідні умови життя в соціально-значимих обставинах для врегулювання відносин у сфері соціального забезпечення;

- *удосконалення* позиції, що тенденція зростання кількості соціальних послуг і виплат, а також категорій населення, що потребують соціального захисту в умовах воєнного стану, з урахуванням доктринального та перспективного унормування у сфері соціального захисту, соціального забезпечення та надання соціальних послуг такій категорії як військовослужбовці (діючі, колишні) та члени їх сімей - встановлює факт та обґрунтовує актуальність подальшого розвитку військово-соціальної роботи як необхідного напрямку соціальної політики держави як у теперішній час, так і в період повоєнного відновлення України наряду зі створенням інституту Уповноваженого з захисту соціальних прав людини;

- *удосконалення* наукових підходів щодо класифікації й виокремлення десяти груп громадян, по відношенню до яких встановлено на рівні Конституції України обов'язки держави щодо їх соціального захисту та

доцільності доповнення одинадцятою групою, а саме «11) внутрішньо переміщені особи»;

- *подальший розвиток* наукових позицій щодо вирішального значення Конституційного Суду України в національному механізмі забезпечення прав людини й громадянина на соціальний захист; запропоновано надання КСУ права законодавчої ініціативи виключно в частині вдосконалення правових норм, що були предметом розгляду в конституційному провадженні.

Отже, робота містить наукову новизну, розкриває низку невисвітлених або недостатньо висвітлених національною юридичною наукою проблем, розв'язання яких дозволить забезпечити сучасну доктрину принципу верховенства права в процесі праві реалізації конституційного права на соціальний захист.

Дисертація виконана державною мовою. Стиль викладання матеріалу – науковий. Порушень академічної доброчесності опонентом не виявлено.

Дисертаційна робота характеризується результатами, які в сукупності вирішують важливе наукове завдання, а також забезпечують розв'язання практичних питань. Викладені в ній наукові положення є основою для подальших досліджень, правотворчості та удосконалення правозастосування (практична діяльність національних і місцевих органів влади, судова практика), а також правничої освіти.

Повнота викладених наукових результатів в опублікованих працях здобувачки. Результати дисертації відображені у 7 наукових працях, які відображають основні результати дослідження, з яких 6 – наукові статті у виданнях, що входять до переліку наукових фахових видань України з юридичних наук, 1 наукова стаття - у періодичному науковому виданні, проіндексованих у базах даних Web of Science Core Collection та/або Scopus. 10 тез доповідей на Міжнародних і Всеукраїнських наукових і науково-практичних конференціях.

За результатами розгляду цієї наукової роботи необхідно звернути увагу дисертантки на певні наявні в ній **дискусійні положення**:

1. У роботі, авторка висловлює позицію про удосконалення наукових підходів щодо класифікації й виокремлення десяти груп громадян, по відношенню до яких встановлено на рівні Конституції України обов'язки держави щодо їх соціального захисту та доцільності доповнення одинадцятю групою, а саме «11) внутрішньо переміщені особи» (с. 26). Також у висновках на с. 200 вказується, що до класифікації й виокремлення десяти груп громадян, стосовно яких встановлено на рівні Конституції України обов'язки держави щодо їх соціального захисту, доцільно додати одинадцятю, а саме «11) внутрішньо переміщені особи». Ця група громадян виникла в Україні у 2014 році та в разі збільшилась у 2022 році, статус цих осіб є довготривалим внаслідок активних бойових дій у місцях їх колишнього постійного проживання. Зобов'язання щодо наведених груп населення мають екстериторіальний статус, оскільки відповідно до ч.3 ст. 25 Основного Закону, Україна гарантує піклування та захист всіх громадян, зокрема й тих, що перебувають за її межами. У зв'язку з цим, потребує уточнення, по-перше, що авторка мала на увазі коли вказувала «...по відношенню до яких встановлено на рівні Конституції України обов'язки держави щодо їх соціального захисту...»; і, по-друге, чи означає це, що гарантії для цієї групи мають міститися в Основному законі держави, а не в галузевому нормативно-правовому акті – Соціальному кодексі України, який і має містити, зокрема, алгоритми реалізації передбачених конституційних соціальних прав та гарантії людини й громадянина, зокрема на гідний рівень життя, а також механізм соціального захисту для осіб зі складними життєвими обставинами?

2. На основі аналізу, у тому числі, міжнародного рейтингу верховенства Rule of Law Index здобувачкою аргументовано доцільність впровадження індексу верховенства права в праві соціального забезпечення як основи повоєнного відновлення України, що гарантуватиме дотримання принципу верховенства права при реалізації конституційного права на

соціальний захист (с. 119-120). В аспекті наведеного, хотілося б почути додаткові пояснення дисертантки щодо того, які саме показники індексу верховенства права в соціальній сфері необхідно встановлювати та які саме експерти, фахівці мають бути залучені до цього процесу?

3. У дисертації на с. 155 авторкою запропоновано доктринальне тлумачення та виокремлена дефініція поняття «міжнародний соціальний стандарт» – як нормативний акт, прийнятий компетентним міжнародним органом, ґрунтується на спільній згоді, що встановлює для широкого та повторного використання правила, принципи, настанови або характеристики щодо діяльності чи її результатів, навіть обов'язкових, соціальних параметрів підтримки рівних можливостей людини на гідні умови життя в соціально-значимих обставинах для врегулювання відносин у сфері соціального забезпечення. Водночас наведені базові ознаки стандарту, які враховані при формулюванні дефініції, такі як: норма права, форма закріплення, універсальність, загальність, сталість, результативність тощо. Відповідно постає питання, в чому ж полягають саме особливі ознаки міжнародного соціального стандарту?

4. На сторінках 94-95 роботи дисертантка вказує на те, що в умовах збройної агресії виявлена тенденцію зростання кількості соціальних послуг і виплат, а також суб'єктів, що потребують соціального захисту, внаслідок чого вказує на необхідність формування воєнно-соціальної політики у сфері соціального забезпечення із створенням інституту Уповноваженого з захисту соціальних прав людини. На мою думку, по-перше, потребують уточнення такі моменти формування цього вектору моделі соціальної політики як військово-соціальна через характеристику її складових частин. І, по-друге, у зв'язку із широким обговоренням положень проекту Закону України «Про основні засади ветеранської політики в Україні» у березні 2024 року, чи не вбачається необхідним через призму права соціального забезпечення робити більший акцент саме на ветеранській, а не військово-соціальній політиці?

Наведені спірні положення і висловлені зауваження не впливають на загальну позитивну оцінку дисертації, яка носить самостійний і творчий характер, має наукову та практичну цінність. Наявність дискусійних питань, насамперед, характеризують складність і актуальність досліджуваної теми та самостійний підхід до її розгляду дисертанткою. Авторка у дослідженні досягає його мети.

Усе вище викладене дає підставу виснувати про те, що дисертаційне дослідження Петросян Крістіни Єрвандівни на тему «Забезпечення принципу верховенства права в процесі реалізації конституційного права на соціальний захист», є завершеною науковою працею. Враховуючи досягнення авторкою мети та завдань дослідження, отримання нових науково-обґрунтованих результатів щодо забезпечення принципу верховенства права в процесі реалізації конституційного права на соціальний захист, виявлені проблемні аспекти нормотворчості та правозастосування у зазначеній сфері, а також надання обґрунтованих пропозицій та рекомендацій для їх вирішення, є всі підстави виснувати, що дисертація К.Є. Петросян відповідає вимогам положень постанови Кабінету Міністрів України від 23 березня 2016 р. № 261 (в редакції постанови Кабінету Міністрів України від 19 травня 2023 р. № 502) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44.

Офіційний опонент -
професор кафедри трудового права та права
соціального забезпечення Київського
національного університету
імені Тараса Шевченка,
доктор юридичних наук, професор

Олена ТИЩЕНКО